

УДК 930.1:314.151.3-054.72(=112.2:477.8)“191/193”

НІМЕЦЬКА ЕМІГРАЦІЯ З ВОЛИНСЬКОГО ВОЄВОДСТВА (1919–1939)

Степан КАЧАРАБА

Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра нової та новітньої історії зарубіжних країн,
вул. Університетська 1, 79000, Львів, Україна

У статті, на основі аналізу архівних матеріалів, опублікованих джерел та історіографії, охарактеризовано особливості еміграції етнічних німців з території Волинського воєводства міжвоєнної Польщі. Визначено причини, які впродовж 1919–1939 рр. спонукали німецьке населення до еміграції, її головні напрями (США, Канада, Бразилія, Аргентина, Парагвай). Особливу увагу звернено на кількісні показники німецької еміграції на різних етапах міжвоєнного періоду й заохочувальні/рестрикційні заходи стосовно неї з боку держав Америки та Європи. На основі статистичних даних автор доводить, що пріоритетним напрямом німецької еміграції із західної частини Волині впродовж міжвоєнного двадцятиліття були держави Америки: США (впродовж 1919–1938 рр. сюди емігрувала майже 1 тис. німців) та Канада (пік еміграції припав на 1926–1938 рр., коли до країни емігрувало понад 640 німців), а також Аргентина та Бразилія (впродовж 1926–1938 рр. до Аргентини із західної частини Волині переселилося понад 1 тис. німців, до Бразилії – близько 300).

Ключові слова: еміграція, німці, Волинське воєводство, еміграційне законодавство, демографічна ситуація, заробітчани.

Волинське воєводство у міжвоєнній Польщі було доволі значною адміністративно-територіальною одиницею і за площею (30 287,8 кв. км) поступалося тільки Поліському, Білостоцькому і Люблінському воєводствам. Його населення, згідно з переписом 1921 р., становило 1 437 907 осіб¹. У воєводстві було 19 міст (найбільші – Рівне (40 788 осіб), Луцьк (37 737), Ковель (27 653), Володимир (24 609), із загальною кількістю населення 202 777 осіб. Решта (80,8%) – проживала у сільській місцевості. Національна структура Волинського воєводства, за вказаним переписом, була доволі строкатою. Тут налічувалось 983 596 українців, 240 922 поляки, 151 744 євреї, 1 118 білорусів, 25 405 чехів, 24 960 німців, 9 450 росіян².

Кількість німців, у порівнянні з початком ХХ ст., була непомірно малою, бо станом на 1914 р. у Волинській губернії Російської імперії (займала території сучасних Рівненської, Волинської, більшої частини Житомирської, а також північні

¹ Alfons Krysiński, *Liczba i rozmieszczenie ludności polskiej na Kresach Wschodnich* (Warszawa: Drukarnia L. Nowaka, 1929), 14.

² *Pierwszy powszechny spis Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 30 września 1921 r. Mieszkania. Ludność. Stosunki zawodowe. Województwo Wołyńskie* (Warszawa: Nakładem Głównego Urzędu Statystycznego, 1924), 62.

частини Тернопільської та Хмельницької областей) проживало 209 728 німецьких колоністів³. На таку ситуацію безпосередньо вплинула Перша світова війна. В її часі багато німецьких колоній зазнало повного розорення. У червні 1915 р., за наказом царського уряду, розпочато депортацію німців із Волині вглиб території Росії. З цього приводу волинський губернатор Петро Скаржинський у доповідній записці від 22 червня 1916 р. відзначав, що за межі губернії виселено 115 892 німецьких колоністів⁴. Їхнє повоєнне повернення на Волинь із внутрішніх губерній Росії тривало кілька років. У зв'язку з війною і революційними подіями, бідністю переселенців останні групи німецьких реемігрантів прибували сюди ще у 1924–1925 рр. Процес відбудови зруйнованих господарств проходив у різних умовах і неоднаковими темпами. Чимало колоній, особливо ті, що придбали землю у власність (наприклад, Гнідава, Антонівка, Гараджа Луцького повіту) досить швидко досягли значного добробуту, а пізнішим репатріантам довелося долати багато труднощів, щоб зміцнити свої господарства. Колонії Лідава, Мацеївка, Мілоші та інші у передвоєнне десятиріччя щодо заможності не відрізнялися від господарств українських селян⁵.

Перепис 1931 р. зафіксував кількісне зростання німецького населення Волинського воєводства, яке становило 46 883 особи (серед них було 203 римокатолики, 17 греко-католиків, 14 православних, решта належала до євангельських конфесій), що становило 2,2% загальної кількості населення краю⁶ (для порівняння, у Львівському воєводстві проживало 12,0 тис., Станіславівському – 16,7 тис., Тернопільському – 2,7 тис., Поліському – 1 063 німці⁷). Такий показник був досягнутий не лише за рахунок повернення репатріантів, але й завдяки високому натуральному приросту. Абсолютна більшість німецьких колоністів (44 164 особи) проживала у сільській місцевості⁸. Вони були представлені в усіх повітах воєводства, але найбільшу їхню чисельність перепис зафіксував у Луцькому – 17 619 осіб, Рівненському – 7 458, Костопільському – 7 545, Горохівському – 4 977 осіб, найменшу – у Кременецькому (118 осіб) і Любомльському (8 осіб).

³ Михайло Костюк, *Німецькі колонії на Волині (XIX – початок XX ст.)* (Тернопіль: Підручники & Посібники, 2003), 36.

⁴ Юрій Крамар, “Громадсько-культурне життя німців Волині у 1920–1930-х рр.,” *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету* 43 (2015): 171.

⁵ Валентина Надольська, “Німці на Волині: етапи розвитку діаспори і сучасне національно-культурне відродження,” *Етнічна історія народів Європи* 16 (2004): 116.

⁶ *Drugi powszechny spis ludności z dnia 9 grudnia 1931. Mieszkania i gospodarstwa domowe. Ludność. Stosunki zawodowe. Województwo Wołyńskie* (Warszawa: Nakładem Głównego Urzędu Statystycznego, 1938), 22.

⁷ *Drugi powszechny spis ludności z dnia 9 grudnia 1931 r. Mieszkania i gospodarstwa domowe. Ludność. Stosunki zawodowe. Polska (Dane skrócone)* (Warszawa: Nakładem Głównego Urzędu Statystycznego, 1937), XXXV/82.

⁸ *Drugi powszechny spis ludności z dnia 9 grudnia 1931 ... Województwo Wołyńskie*, 25–27.

За підрахунками дослідників, станом на 1937 р. на Волині було понад 300 німецьких колоній⁹.

Німецькі господарства у Волинському воєводстві пересічно мали площу 10–20 га¹⁰. У своїй більшості вони вирізнялися високою товарністю і належали до категорії заможних. Культура праці, краща агрономія, вміння раціонально вести господарство, широке використання технічних засобів, розвиненість селянських ремесел забезпечували колоністам вищий, ніж у місцевого населення рівень життя. У міжвоєнний період серед волинських німців значного поширення набула відгодівля великої рогатої худоби¹¹.

Попри вказані переваги, німецькі колоністи були втягнуті в еміграційний рух, яким у міжвоєнній Польщі було охоплено понад 2,2 млн осіб¹². Його причини мали переважно соціально-економічний характер. Однак, у випадку Волині до них додавався ще й національний момент. Урядові кола Варшави прагнули механічно збільшити кількість поляків у регіоні, щоб таким чином модифікувати його національну структуру¹³. Така перспектива категорично не влаштувала німецьку спільноту. Додатковими імпульсами, що впливали на її еміграційні настрої, були побоювання перед можливою дискримінацією з боку польського населення та влади, а також небажання пристосовуватися до нових порядків. Та й, зрештою, еміграція для німецьких колоністів не була новим явищем. Як вказує відомий знавець німецької проблематики в Україні Михайло Костюк, на зламі XIX–XX ст. волинські німці масово емігрували до країн Латинської Америки, зокрема, Бразилії та Аргентини. Найбільшої інтенсивності еміграція тоді досягла у Новоград-Волинському, Рівненському, Дубенському, Луцькому, Володимир-Волинському повітах¹⁴.

Як і варто було очікувати, еміграція у Волинському воєводстві відновила повному обсязі одразу після закінчення Першої світової війни. За таких обставин польська влада прагнула переконати громадськість, що “еміграція є злом неминучим, конечним і бажаним”¹⁵. Однак доволі швидко вона перейшла до відвертого заохочення українців, євреїв та німців переселятися за океан. Для зростання еміграційного потоку на Волині найбільше значення мало

⁹ Grzegorz Hryciuk, *Przemiany narodowościowe i ludnościowe w Galicji Wschodniej i na Wołyniu w latach 1931–1948* (Toruń: Wyd. Adam Marszałek, 2005), 139; Robert Potocki, *Polityka państwa polskiego wobec zagadnienia ukraińskiego w latach 1930–1939* (Lublin: Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, 2003), 50.

¹⁰ Див.: Mieczysław Orłowicz, *Ilustrowany przewodnik po Wołyniu* (Łuck: Nakładem Wołyńskiego Towarzystwa Krajoznawczego i Opieki nad Zabytkami Przeszłości, 1929).

¹¹ Надольська, “Німці на Волині,” 114.

¹² Edward Kołodziej, *Wychodźstwo zarobkowe z Polski 1918–1939. Studia nad polityką emigracyjną II Rzeczypospolitej* (Warszawa: Książka i Wiedza, 1982), 28.

¹³ Ibid.

¹⁴ Костюк, *Німецькі колонії на Волині*, 58–59.

¹⁵ Wiktor Ormicki. W sprawie zamorskiego wychodźstwa osadniczego i osadnictwa wewnętrznego, 1932, Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Ministerstwo Spraw Zagranicznych, sygn. 9879, s. 20.

розпорядження Еміграційного управління (далі – ЕУ), видане у червні 1921 р. Згідно з ним, мореплавним компаніям дозволялось відкрити представництва у волинських містах¹⁶. Їхні чиновники залучили до вербування емігрантів значну кількість субагентів, які агітували населення до виїзду в США, Канаду, Аргентину, Бразилію, Уругвай та інші країни. При цьому зауважимо, що законодавчо еміграційна агітація в Польщі була забороненою, але на Волині цю заборону звели до рівня паперової фікції¹⁷.

Пріоритетним напрямом німецької еміграції із західної частини Волині упродовж міжвоєнного двадцятиліття були США. Як засвідчують офіційні статистичні дані, у 1919/1920 фінансовому році з Польщі сюди емігрувало 4 813 осіб, а в наступному році цей показник сягнув 95 089 осіб¹⁸, з-поміж них 18 253 поляки, 74 755 євреїв, 388 українців, 202 росіянина, 810 німців¹⁹. Висловимо припущення, що серед останніх були й вихідці з Волині, але за документами цього відстежити не вдалося. Натомість у 1922 р. у звіті Рівненського державного управління посередництва праці та опіки над емігрантами вказувалося, що в період з 1 листопада по 1 грудня 1922 р. з Волинського воєводства до США емігрувало 176 осіб, серед яких 161 єврей та 15 осіб з “неслов’янськими прізвищами”²⁰.

На подальший перебіг німецької еміграції до США значно вплинув прийнятий тут 1924 р. “Закон Джонсона” (ініційований сенатором від штату Вашингтон Альбертом Джонсоном). Згідно з ним, “річний контингент іммігрантів для кожної країни становив 2% від загальної кількості осіб цієї національності, що перебували в Сполучених Штатах за переписом, 1890 р.”²¹. Це означало, що кожного року в країну могло бути допущено 164 667 осіб. Квота, визначена для Польщі, становила лише 5 982 особи²². За таких обставин, перспектива для німців, як і для інших національних меншостей, отримати дозвіл на еміграцію у межах польської квоти виглядала цілком примарною. Тим не менше, за нашими підрахунками, зробленими на основі польських статистичних даних, у 1919–1925 рр. з Волинського воєводства до США емігрувало приблизно 500 німців (польська статистика за 1919–1925 рр. має лише орієнтовний характер)²³.

¹⁶ Розпорядження Головного еміграційного управління у Варшаві про права і обов’язки пароплавних товариств для обслуговування емігрантів, 1922, Центральний державний історичний архів України у м. Львові, ф. 802, оп. 1, спр. 15, арк. 1–2.

¹⁷ *Wychoźca*, 8 listopada 1925.

¹⁸ Jan Deręgowski, “Ruch migracyjny pomiędzy Polską a Stanami Zjednoczonymi,” *Statystyka Pracy* 6 (1927): 43.

¹⁹ *Praca i Opieka Społeczna* (Warszawa: Wydawnictwo Głównego Urzędu Statystycznego, 1924), t. 1, 101.

²⁰ Протокол зібрання старост Станіславівського воєводства від 13 липня 1929 р., 1929, Державний архів Волинської області (далі – ДАВО), ф. 46, оп. 1, спр. 5653, арк. 10–12.

²¹ Леонид Баграмов, *Иммигранты в США* (Москва: Издательство Института международных отношений, 1957), 40.

²² Andrzej Brożek, *Polonia amerykańska (1854–1939)* (Warszawa: Interpress, 1977), 32.

²³ Deręgowski, “Ruch migracyjny,” 44–45.

“Закон Джонсона” зумовив різке скорочення еміграції до США із західної частини Волині. Як наслідок, упродовж 1926–1930 рр. сюди переселилося приблизно 150 німців. З 1930 р. на масштаби еміграції величезний вплив почала справляти світова економічна криза 1929–1932 рр. Тож майже повний занепад еміграції із Волинського воєводства був цілковитою закономірністю. Не випадково показники німецької еміграції скоротилися до мінімуму: 1931 р. – п’ять осіб, 1933 р. – чотири особи²⁴. Подібною ситуація була до початку Другої світової війни.

За нашими підрахунками, у 1919–1938 рр. з Волинського воєводства до США емігрувала майже 1 тис. німців. Заслуговує на увагу і той факт, що основна маса переселенців (80%) прибула до Сполучених Штатів Америки впродовж 1919–1925 рр. – саме тоді, коли еміграція в інших напрямках тільки проходила період становлення. Однак статистичні дані не зовсім певні, позаяк у той період Головне управління статистики Польщі ще не налагодило належної реєстрації емігрантів²⁵.

Крім США, одним з головних напрямів німецької заокеанської еміграції з Волині у міжвоєнний період була Канада (німці разом із скандинавами, бельгійцями, голландцями, французами і швейцарцями належали до т. зв. привілейованих народів, еміграція яких не підлягала обмеженням)²⁶. Інша справа, що кризові явища, які мали місце в економіці домініону впродовж 1918–1921 рр., не сприяли її відновленню. З початком 1923 р. в економічному розвитку країни настав перелом і розпочався період відносно швидкого зростання промисловості. Дослідники характеризують його як роки процвітання – “prosperity” (національний дохід країни з 1922 р. до 1929 р. зріс на 48%)²⁷.

У цьому часі до еміграційного руху в характеризованому напрямі стало втягуватися населення Волинського воєводства, позаяк Еміграційне управління з огляду на численні зловживання агентури тимчасово закрило філії мореплавних компаній “Canadian Pacific Railways”, “French Line” і “Cunard Line”²⁸ у Рівному та Ковелі²⁹. Можливо, що серед бажаючих емігрувати з Волині були й німці, які охоче переселялися до Країни Кленового Листка починаючи з кінця ХІХ ст. На цьому наголошував у своєму “Щоденнику” галицький селянин Іван Дорундяк, котрий 1895 р. товаришував Осипу Олеськіву в поїзді до Канади. У канадській

²⁴ Степан Качараба, *Еміграція з Західної України (1919–1939)* (Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2003), 172.

²⁵ Feliks Gadomski, “Organizacja państwowej statystyki emigracyjnej w Polsce,” *Kwartalnik Instytutu naukowego do badań emigracji i kolonizacji* 1 (1926): 96–97.

²⁶ Brian Osborne, “Non Preferred” People: Inter-war Ukrainian Immigration to Canada,” in *Canada’s Ukrainians: Negotiating an Identity*, ed. Lubomyr Luciuk and Stella Hryniuk (Toronto: University of Toronto Press, 1991), 86.

²⁷ Канада. 1918–1945: *Исторический очерк*, ред. Віктор Мальков (Москва: Наука, 1976), 111.

²⁸ *Emigrant Polski*, 15 stycznia 1929.

²⁹ *Praca i Opieka Społeczna*, 45.

провінції Альберта він відвідав численні ферми, засновані німцями з Волинської губернії³⁰.

Починаючи з 1926 р. німецька еміграція до Канади на Волині постійно зростала, досягнувши у 1927 р. кількості 88 осіб³¹. Найбільш масштабним німецьке переселення до цієї країни мало місце упродовж 1928–1929 рр.: ним було охоплено 119 та 232 особи відповідно. Після 1929 р. показники німецької еміграції до Канади, з огляду на світову економічну кризу, демонстрували постійну тенденцію до зменшення (1931 р. – шість осіб, 1934 р. – одна особа). Загалом, упродовж 1926–1938 рр. із Волинського воєводства до Канади емігрувало понад 640 німців, що складало 5,8% від усього еміграційного загалу західної частини Волині (11 135 осіб)³².

Складовою частиною еміграційного руху на Волині упродовж міжвоєнного двадцятиліття була еміграція до Бразилії. Для волинських німців переселення сюди стало традиційним ще наприкінці XIX – на початку XX ст.³³. Тому після закінчення Першої світової війни можна було очікувати зростання еміграційного потоку. Однак, у зв'язку з об'єктивними чинниками, еміграція в цьому напрямі впродовж першої половини 20-х років XX ст. не набула значних масштабів. На таку ситуацію передусім вплинуло припинення бразильським урядом фінансування сільськогосподарської колонізації, а також значне підвищення цін на землю. Повноцінне відновлення еміграції до Бразилії розпочалося 1924 р. Тоді стало простежуватися еміграційне поживлення у Волинському воєводстві. Як повідомляв воєводське управління староста Рівненського повіту, наприкінці 1924 р. із селища Корець до Бразилії емігрувало 13 німецьких родин³⁴. Намагання емігрувати у згаданому напрямі простежувалося також у Ковельському та Луцькому повітах³⁵. У 1927 р. перебіг еміграційного руху на Волині мав сталу тенденцію до зростання кількісних показників. З цього приводу газета “Український емігрант” писала: “Концесіоновані в Польщі корабельні товариства і різні агенти, передовсім на Волині, вербують родини до Аргентини. На цій самій Волині, в останніх часах, готується еміграційна гарячка до Бразилії”³⁶. Ці слова підтверджують дані статистики, позаяк у 1927 р. з Волинського воєводства до Бразилії емігрувало 729 осіб, серед яких був 121 німець. Подібною виявилася ситуація 1929 р., коли з Волині емігрувало 42

³⁰ Степан Качараба, “Щоденник Івана Дорундяка (До історії української еміграції в Канаду),” *Вісник Львівського університету. Серія історична* 37, ч. 2 (2002): 135.

³¹ *Rocznik Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej* (Warszawa: Główny Urząd Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej, 1927), т. 5, 97.

³² Качараба, *Еміграція з Західної України*, 190–192.

³³ Костюк, *Німецькі колонії на Волині*, 58–59.

³⁴ Переписка з Еміграційним управлінням про еміграцію до Бразилії, 1925, ДАВО, ф. 46, оп. 9, спр. 276, арк. 1–1 зв.

³⁵ Інформація повітових старост про комуністичну агітацію у селах, 1924, ДАВО, ф. 46, оп. 9, спр. 288, арк. 14.

³⁶ *Український емігрант*, 15 квітня 1929.

німці, котрі оселилися у штатах Ріу-Гранді-ду-Сул та Парана, де були значні німецькі осередки³⁷.

На перебіг еміграції у наступні роки величезний вплив мала світова економічна криза, що спричинила цілу низку обмежень, ужитих урядом Бразилії, як і інших країн, для зменшення імміграційного потоку. Як наслідок, еміграція скоротилася до мінімуму або й зовсім припинилася. Так, наприклад, у 1932–1933 рр. до Бразилії з Волині емігрували відповідно один і три німці. Певне пожвавлення в еміграції до Бразилії почало спостерігатися з 1936 р. Тоді з Луцького повіту сюди емігрувало сім німецьких колоністів. Подібною була ситуація у наступні роки. За нашими підрахунками, упродовж 1926–1938 рр. у Бразилії оселилося 293 волинських німці³⁸.

Схожою за характером з Бразилією була німецька еміграція з Волинського воєводства до Аргентини. Так, упродовж 1927–1929 рр. сюди емігрувало відповідно 83, 76 та 119 осіб німецького походження. З початком світової економічної кризи цей еміграційний напрям почав занепадати. Його повноцінне відновлення розпочалося 1936 р. (128 осіб). У наступному році кількість емігрантів була рекордною упродовж усього міжвоєнного двадцятиліття – 288 осіб. Серед них 62 німецьких емігранти походили з Луцького повіту³⁹. Загалом, за даними польської статистики, упродовж 1926–1938 рр. до Аргентини переселилося понад 1 тис. німців із західної частини Волині⁴⁰. Те, що цей еміграційний напрям користувався незмінною популярністю серед населення волинських теренів, дало підстави польському дослідникові Самуелеві Фогельсону стверджувати, що “близько половини приросту еміграції до Аргентини походить з Волинського воєводства”⁴¹.

У 1937–1938 рр. на Волині мала місце масова еміграція до Парагваю. За цей період сюди переселилося 4 905 осіб, серед яких 500 німців⁴².

Упродовж міжвоєнного двадцятиліття німці брали участь і в еміграції до європейських країн, зокрема Франції, Бельгії та ін. Однак їхні кількісні показники є мізерними. У 1933 р., після приходу до влади в Німеччині Адольфа Гітлера, вони почали масово зголошуватися на виїзд до країни свого походження. За повідомленнями Команди державної поліції, цей рух набрав значних масштабів на Волині. Так, наприклад, у Луцькому повіті тоді виявили бажання повернутися до Німеччини 100 німецьких колоністів⁴³. Однак, якою була їхня доля, відстежити не вдалося.

³⁷ *Biuletyn Urzędu Emigracyjnego w sprawach migracji i osadnictwa*, 1 lipca 1930.

³⁸ Качараба, *Еміграція з Західної України*, 250.

³⁹ Статистичні інформації про еміграцію з повітів у 1936–1938 рр., 1939, ДАВО, ф. 46, оп. 9, спр. 3847, арк. 7.

⁴⁰ Качараба, *Еміграція з Західної України*, 232.

⁴¹ Samuel Fogelson, “Wychodźstwo z Polski w 1936 roku,” *Statystyka Pracy* 1 (1937): 7.

⁴² Edward Kołodziej, *Dzieje Polonii w zarysie 1918–1939* (Warszawa: Książka i Wiedza, 1991), 263.

⁴³ Розпорядження Міністерства внутрішніх справ про порядок видачі закордонних паспортів, 1933, ДАВО, ф. 4, оп. 9 а, спр. 357, арк. 32.

Загалом, упродовж міжвоєнного двадцятиліття з Волинського воєводства емігрувало за океан приблизно 3,5 тис. німців. Найбільших масштабів їхня еміграція набула впродовж 1926–1929 рр. На подальший її перебіг категорично вплинули світова економічна криза та антиімміграційне законодавство країн імміграції.

GERMAN EMIGRATION FROM VOLHYNIAN PROVINCE (1919–1939)

Stepan KACHARABA

The Ivan Franko National University of Lviv
the Chair of Modern and Contemporary History of Foreign Countries,
1, Universytetska str., 79000, Lviv, Ukraine

The article contains the analysis of archive sources, published primary sources as well as historiography. It covers the peculiarities of the emigration of ethnic Germans from the territory of Volhynian Province in interwar Poland. The author defines the reasons that encouraged German population to emigrate. The author also determines main directions of this emigration, which were the USA, Canada, Brazil, Argentina, and Paraguay. Main attention is paid to the quantified data of this emigration in different periods of interwar time as well as to encouraging and restricting measures performed by American and European states.

The author states that the Province of Volhynia was an important part of interwar Poland. According to the census of 1921, there were 983 596 Ukrainians, 240 922 Poles, 151 744 Jews, 1 118 Belorussians, 25 405 Czechs, 24 960 Germans, and 9 450 Russians in this province. The census of 1931 recorded the quantitative growth of the German population of the Volhynian Province, which increased to 46 883 people. During the interwar period, the German colonists were drawn into the emigration movement, the reasons of which were mainly social, economic, and sometimes national. The government circles in Warsaw sought to mechanically increase the number of Poles in the Volhynian Province, in order to modify its national structure.

The United States of America was the priority direction of German emigration from the western part of Volhynia during the interwar years. During 1919–1938, almost 1 thousand Germans emigrated from the Volhynia Province to the United States. It is also noteworthy that the bulk of the settlers (80%) arrived in the United States during the 1919–1925 – exactly when emigration to other areas was only in the period of formation.

Canada was also one of the main directions of the German overseas emigration from Volhynia in the interwar period (The Germans, together with the Scandinavians, the Belgians, the Dutch, the French and the Swiss belonged to the so-called privileged peoples whose emigration was not subject to restrictions). The peak of the emigration of Germans from the Volhynian Province to Canada occurred in 1926–1938: over 640 Germans emigrated; they represented 5,8% of the total emigration population of the western part of Volhynia (11 135 people).

An emigration to Argentina and Brazil was another part of the emigration movement from Volhynia during the interwar years. Thus, during 1926–1938, over 1 000 Germans moved to Argentina and about 300 left for Brazil, all of them were from the western part of Volhynia. In 1937–1938 many people of Volhynia left for Paraguay. During this period about 5 thousand people moved there, including 500 Germans.

In general, during the interwar period, about 3 500 Germans emigrated overseas from the Volhynian Province. The greatest extent of this emigration occurred during 1926–1929. Its subsequent development was largely influenced by the global economic crisis and the anti-immigration legislation of the countries of immigration.

Key words: emigration, Germans, Volhynian Province, emigration legislation, demographic situation, migrant workers.

REFERENCES

- Bagramov, Leonid. *Immigranty v SShA*. Moskva: Izdatelstvo Instituta mezhdunarodnykh otnosheniy, 1957. (in Russian).
- Biuletyn Urzędu Emigracyjnego w sprawach migracji i osadnictwa*. 1 lipca, 1930. (in Polish).
- Brożek, Andrzej. *Polonia amerykańska (1854–1939)*. Warszawa: Interpress, 1977. (in Polish).
- Deregowski Jan. “Ruch migracyjny pomiędzy Polską a Stanami Zjednoczonymi.” *Statystyka Pracy* 6 (1927): 43. (in Polish).
- Drugi powszechny spis ludności z dnia 9 grudnia 1931 r. Mieszkania i gospodarstwa domowe. Ludność. Stosunki zawodowe. Polska (Dane skrócone)*. Warszawa: Nakładem Głównego Urzędu Statystycznego, 1937. (in Polish).
- Drugi powszechny spis ludności z dnia 9 grudnia 1931. Mieszkania i gospodarstwa domowe. Ludność. Stosunki zawodowe. Województwo Wołyńskie*. Warszawa: Nakładem Głównego Urzędu Statystycznego, 1938. (in Polish).
- Emigrant Polski*. 15 stycznia 1929. (in Polish).
- Fogelson, Samuel. “Wychodźstwo z Polski w 1936 roku.” *Statystyka Pracy* 1 (1937): 7. (in Polish).
- Gadomski, Feliks. “Organizacja państwowej statystyki emigracyjnej w Polsce.” *Kwartalnik Instytutu naukowego do badań emigracji i kolonizacji* 1 (1926): 96–97. (in Polish).
- Hryciuk, Grzegorz. *Przemiany narodowościowe i ludnościowe w Galicji Wschodniej i na Wołyniu w latach 1931–1948*. Toruń: Wyd. Adam Marszałek, 2005. (in Polish).
- Kacharaba, Stepan. “Shchodennyk Ivana Dorundiaka (Do istorii ukraińskoi emihratsii v Kanadu).” *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii istorichna* 37, ch. 2 (2002): 128–172. (in Ukrainian).
- Kacharaba, Stepan. *Emihratsiia z Zakhidnoi Ukrainy (1919–1939)*. Lviv: LNU imeni Ivana Franka, 2003. (in Ukrainian).
- Kanada. 1918–1945: Istoricheskiy ocherk*. Red. V³ktor Malkov. Moskva: Nauka, 1976. (in Russian).
- Kołodziej, Edward. *Dzieje Polonii w zarysie 1918–1939*. Warszawa: Książka i Wiedza, 1991. (in Polish).
- Kołodziej, Edward. *Wychodźstwo zarobkowe z Polski 1918–1939. Studia nad polityką emigracyjną II Rzeczypospolitej*. Warszawa: Książka i Wiedza, 1982. (in Polish).
- Kostiuk, Mykhailo. *Nimetski kolonii na Volyni (XIX–pochatok XX st.)*. Ternopil: Pidruchnyky & Posibnyky, 2003. (in Ukrainian).
- Kramar, Yurii. “Hromadsko-kulturne zhyttia nimtsiv Volyni u 1920–1930-kh rr.” *Naukovi pratsi istorichnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnoho universytetu* 43 (2015): 170–177. (in Ukrainian).
- Krysiński, Alfons. *Liczba i rozmieszczenie ludności polskiej na Kresach Wschodnich*. Warszawa: Drukarnia L. Nowaka, 1929. (in Polish).

- Nadolska, Valentyna. “Nimtsi na Volyni: etapy rozvytku diaspory i suchasne natsionalno-kulturne vidrozhennia.” *Etnichna istoriia narodiv Yevropy* 16 (2004): 114–119. (in Ukrainian).
- Orłowicz, Mieczysław. *Ilustrowany przewodnik po Wołyniu*. Łuck: Nakładem Wołyńskiego Towarzystwa Krajoznawczego i Opieki nad Zabytkami Przeszłości, 1929. (in Polish).
- Ormicki, Wiktor. W sprawie zamorskiego wychodźstwa osadniczego i osadnictwa wewnętrznego. 1932. Archiwum Akt Nowych w Warszawie. Ministerstwo Spraw Zagranicznych. Sygn. 9879. (in Polish).
- Osborne, Brian. “Non Preferred” People: Inter-war Ukrainian Immigration to Canada.” In *Canada’s Ukrainians: Negotiating an Identity*. Ed. Lubomyr Luciuk and Stella Hryniuk. Toronto: University of Toronto Press, 1991. (in Polish).
- Perepyska z Emihratsiinyim upravlinniem pro emihratsiui do Brazylui u 1925 r. 1925. Derzhavnyi arkhiv Volynskoi oblasti (dali – DAVO). Fond 4, opys 9a, sprava 357. (in Ukrainian).
- Pierwszy powszechny spis Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 30 września 1921 r. Mieszkania. Ludność. Stosunki zawodowe. Województwo Wołyńskie*. Warszawa: Nakładem Głównego Urzędu Statystycznego, 1924. (in Polish).
- Potocki, Robert. *Polityka państwa polskiego wobec zagadnienia ukraińskiego w latach 1930–1939*. Lublin: Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, 2003. (in Polish).
- Praca i Opieka Społeczna*. Warszawa: Wydawnictwo Głównego Urzędu Statystycznego, 1924, t. 1 (in Polish).
- Protokol zibrania starost Stanislavivskoho voievodstva vid 13 lypnia 1929 r. 1929. DAVO. Fond 46, opys 1, sprava 5653. (in Ukrainian).
- Rocznik Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej*. Warszawa: Główny Urząd Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej, 1927, r. 5. (in Polish).
- Rozporiadzhennia Holovnoho emihratsiinoho upravlinnia u Varshavi pro prava i oboviazky paroplavnykh tovarystv dlia obsluhovuvannia emihrantiv. 1922. Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy u m. Lvovi. Fond 802, opys 1, sprava 15. (in Ukrainian).
- Statystychni informatsii pro emihratsiui z povitiv u 1936–1938 rr. 1939. DAVO. Fond 46, opys 9, sprava 276. (in Ukrainian).
- Statystychni informatsii pro emihratsiui z povitiv u 1936–1938 rr. 1939. DAVO. Fond 46, opys 9, sprava 3847. (in Ukrainian).
- Ukrainskyi emihrant*. 15 kvitnia 1929. (in Ukrainian).
- Wychodźca*. 8 listopada 1925. (in Polish).

Стаття надійшла до редколегії 17.07.2015

Прийнята до друку 21.12.2015